DECRIPTAREA UNOR EXPRESII PRIN APROXIMARE

IULIA MĂRGĂRIT

Parcurgerea de materiale dialectale oferă posibilitatea de a repera unele expresii, de multe ori, nu tocmai uşor de explicat, împreună cu „biografia" şi sensul lor primordial. Cu astfel de prilejuri, se poate constata că proveniența formațiilor în cauză poate fi aproape nebănuită, timpul separându-le, drastic, de firele care duc la începuturi. Despre limba română s-a observat deja că dispune „de o imensă bogăție de construcții specifice care dau expresivitate vorbirii" (Duda 1985: 7). Bogăția acestora a dus la crearea unui adevărat patrimoniu frazeologic, identificabil în sursele care înregistrează expresivitatea limbii române cum ar fi literatura beletristică, vorbirea cotidiană la nivelul oralității, cu precădere, în cazul palierului dialectal şi deci înregistrată în anchete dialectale, apoi, prin prelucrare, în texte, glosare etc. De altfel, modul în care unele frazeologisme s-au format, pe drumul „de la imaginea pierdută la semnificația actuală" a făcut deja obiectul unor preocupări (Munteanu, 2016).

În cele ce urmează ne-am propus să prezentăm câteva idiomatisme, sub aspectul semantismului, mai mult sau mai puțin permisiv, şi al creării, aşa cum le-am identificat în diverse surse, ținând cont de faptul că limba funcționează sincronic şi se constituie diacronic (E. Coşeriu *apud* Munteanu 2016: 8).

A DA CU FLORI ŞI CU BUSUIOC

Expresia *a da* (ceva, pe cineva) *cu flori şi cu busuioc* semnifică „a da fără regrete, a dărui cu bucurie ceva cuiva", fiind curentă dincolo de Prut. Am auzit-o în nenumărate rânduri, ceea ce m-a încredințat de identitatea ei idiomatică. *„– Mătuşă, nu mi-i da mie căldarea asta?" „– Da ți-o dau* ***cu flori şi cu busuioc****!"* (informație orală). Textele dialectale[1] culese din localități enclavizate din spațiul exsovietic, între altele, au dat la iveală expresia, inseparabilă de ceremonialul nunții de odinioară din Basarabia, obârşia unora dintre minoritarii români cercetați. În prezent, se mai păstrează în lexicul nupțial, acolo unde, probabil, a continuat să se folosească: în ariile insulare de limbă română din spațiul amintit. Oferim un

[1] Este vorba de TD – Bas., TD – Nistru, TD – Ucr.

FD, XXXVII, Bucureşti, 2018, p. 69–81

BDD-A29388 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:11 UTC)

fragment dintr-o înregistrare, relativ recentă din localitatea Moldovanskoe, Ținutul Krasnodar, Federația Rusă, efectuată în 1996 de Vasile Pavel (Chișinău): *De-amu zestrea, de-amu acelea s-o-mpăcat…o mărs mirele în uşa căsii, da mireasa şăde dincolo de uşă* (cf. „Iar mireasa viorică i-aştepta-ndărătul uşii" – M. Eminescu – *Călin, file de poveste*) *şi c-o cană de agheazmă şi cu busuioc, cu flori, cu busuioc şi-l aghezmuie pe mire. Ei, ş-apoi… mirele o întrat în casă, da mireasa… joac-afară. Ş-ap-de-amu cheamă mireasa, apă*[i] *tata şi cu mama mă ia de mână şi* ***cu flori şi cu busuioc mă dă mirelui****: „– Na! Ți-am făcut-o / Ți-am crescut-o / Ți-am păzit-o / Şi de foc, / Şi de apă! / De-amu, cum îi păzi-o / Aşa îi ave-o!" şi mă dă* ***cu flori şi cu busuioc*** (TD–Ucr., 505). Gestul, însoțit de accesorii (flori, busuioc), desăvârşeşte episodul descris din ceremonialul nunții. Opțiunea pentru busuioc nu poate fi întâmplătoare. Planta simbolizează dragostea (Panțu, Pl.), iar tinerii se încred în puterile magice ale acesteia. Prezent la icoane, lângă agheazma cu care preotul slujeşte, *busuiocul* însoțeşte fetele şi feciorii, în portul lor cotidian, dar şi de sărbătoare din aceleaşi considerente (Pamfile, I. C., 248). Buchetul care întovărăşeşte gestul de „predare" a miresei, de către părinți, mirelui, conferă evenimentului o anumită solemnitate, sugerând puritatea şi sinceritatea ofertei.

În timp, expresia şi-a lărgit registrul posibilităților de utilizare. Preluată din ceremonialul nupțial, ea cunoaşte o deviere semantică prin asociere cu un obiect de care cineva doreşte neapărat să se dispenseze. În astfel de circumstanțe, pentru a se garanta temeinicia ofertei se recurge la formula *îl (o) dau cu flori şi cu busuioc*, excluzându-se, în acest fel, resentimentele: *Aveam o cățeluşcă frumoasă, da tare fura încălțămintea şi o ducea de la casă. Un neam de la Ungheni o fost la noi şi ni-o cerut-o: „– Nu ni-ți da nouă cânişorul?" „– Vi-l* ***dăm cu flori şi cu busuioc****!"* (informație orală). Diferența între semantismul originar şi cel ulterior este de nuanță. Bucuriei sincere de a dărui mireasa, cu satisfacție şi speranța în bine, i-a luat locul un sentiment similar, dar de intensitate mult mai mică, marcat de oportunitatea de a se putea elibera de ceva, de cineva, supărător, agasant.

A DREGE BUSUIOCUL

O situație similară prezintă expresia *a drege busuiocul* cunoscută, mai ales, cu înțelesul „a repara o greşeală, a ameliora o situație susceptibilă de a degenera în stare conflictuală": *Apoi i-am spus o minciună* ***ca să dreg busuiocul*** (*ap.* TDRG). *Dacă văzu şi văzu că cu meseria cizmăriei nu face nici o ceapă coaptă, se gândi să ia lumea în cap, să dea ochi cu* ***necuratul*** *c-auzise el, de la unul de la altul, că dacă te dai lui, apăi o duci bine cât vei mai trăi* […]. *Acu cizmarul scăpase de orice grijă. Şi se puse pe trai cu tot dinadinsul. Şi bogăția-l năpădea mai abitir ca înainte. Nici de Dumnezeu nu uită şi se gândi* ***să dreagă busuiocul*** [pentru a se reabilita în fața Dumnezeirii, după colaborarea susținută cu *necuratul*] (*Şez.*, IX: 70). *Era în toiul unirii fraților… Boieru meu le spuse câte-n lună şi-n soare de*

BDD-A29388 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:11 UTC)

bine, despre unire… Şi ca să le prubuluiască cât e de bună şi de scump lucru unirea zise lui Gheorghe Zgaibă să ridice d-acolea un bolovan cât toate zilele de mare. Ăla cercă dar nu-l putu nici cletina. Boieru îndemnă şi pe Ion Mâzgă să puie mâna, mai porunci şi altora… Eacâtă-i, le zise, voios boieru, cu pilda asta încercai să v-arăt roadele unirii. Da un ţăran mai isteţ, Toader Fâşneţu-l chema… dete răspuns boierului: „– E, cocoane Mihăieş, da greu jug, tăt pe capu meu şi-al opincarilor îl lăsaţi şi d-o fi unire!" A înmărmurit boieru, s-a făcut galben ca turta de ceară… Hăl boier ***îi drese busuiocu*** *pân alte vorbe că ştii acuma, ce să-ţi mai îndrug, cum e boieru* (Jipescu, *O.*, 16).

Punctul de pornire se pare că îl constituie un obicei, cândva, practicat în lumea satelor. Dacă o fată dorea să se mărite, dar nu avea peţitori, apela la serviciile unei vrăjitoare, recunoscute pentru prestaţiile ei de succes. Şi dacă voia de soţ un tânăr anume recurgea la procedeul de *dregere a busuiocului*. Cuvântul moştenit din latină (*diregere*)[2] înseamnă, în acest context, „a descânta, a vrăji", altfel spus „a trezi, a activa pe căi oculte, sentimentul erotic, necunoscut până atunci de tânărul dorit ca partener". În astfel de situaţii, a apărut formula *a drege busuiocul*, cu alte cuvinte a-i atribui, prin vrăji, puteri magice pentru ca persoana vizată să fie copleşită de sentimentul iubirii. Indiscutabil, simbol al dragostei, busuiocul a penetrat în terminologia nunţii: *După ce au mâncat* […] *sosind timpul să se scoale de la masă, nunul cel mare sau şi vornicelul primare porunceşte lăutarilor să cânte* ***busuiocul****, adică un fel de horă care e obicinuită când se scoală de la masă. Mesenii cum aud* ***busuiocul*** *[…] prind a juca. Mai mulţi feciori încep a chiui următoarea horă: Frunză verde* ***busuioc****, / Ia poftim, boieri, la joc / Ia poftim şi mai jucaţi / Că-i destul de când mâncaţi!* […] *Frunză verde* ***busuioc*** */ Dumnezeu vă dea noroc!* (Marian, *Nunta*, 375). Îndrăgit de tineri (fete şi feciori), *busuiocul* era purtat de către aceştia, atât pentru parfumul lui deosebit, cât şi pentru credinţa că ar fi aducător de noroc în înfiripărea iubirii: ***Busuioace****, nu te-ai coace, / Şi sămânţă n-ai mai face / Că din semincioara ta /* ***S-a scociorât dragostea!****; De-ai fi om mi te-ai pricepe, /* ***Dragostea din ce se-ncepe****, / Din inele şi din bete, /* ***Vara din busuioc verde*** (Ştefăneşti, Vâlcea, în *Şez.*, IX: 112). Mai mult, dacă provenea de la

[2] Verbul *a drege* se întâlneşte, pe aceeaşi linie semantică, în afara domeniului culinar, „de a îmbunătăţi, a asigura calitatea unui preparat, prin adaosuri", şi în ceremonialul înmormântării. În cazul morţilor, predispuşi, prin antecedente, să devină *strigoi*, înaintea înhumării, „se dreg" pentru a dezactiva predispoziţia de a se transforma în personaje malefice, cunoscute şi sub numele de *moroi*, ipostază în care ar urma să-şi chinuie familia. În materialele culese din Muntenia (TDM I–III), în glosarele aferente (*Gl. Munt.*, DGS, I–III), există texte care relatează despre ritualul corespunzător, cu alte cuvinte se apelează la anumite proceduri pentru a anula potenţiala modificare: [Mortul] ***să****-l* ***dreagă*** *cine are coraj, să ia un acoi din ăla marile, să-l puie, să-l înfigă în burtă* (DGS II, pct. 756, Dealu Lăunele, Dănicei, Vâlcea). Aceeaşi situaţie este confirmată la minoritarii români din Bulgaria: *Ne ducem dimineaţa dăpă ce moare şi punem la ocol, la patru colţuri şi punem usturoi şi patru fuse, îl* ***dregem****. Şi când ne ducem nu vorbim şi luăm trei pietre ş-aruncăm aşa peste cap. Trei neveste ne ducem… şi mergem una dăpă alta şi arucăm aşa* [la mormânt] *una cu fuse şi una cu usturoi şi una cu pietre. Şi ne ducem şi-****o dregem*** [moarta] (TD–Bulg., 12–13).

BDD-A29388 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:11 UTC)

preot, clarifica problema esențială a căsătoriei: devoalarea mirelui. Exista şi posibilitatea de a fi fost procurat direct de la preot, restrictiv, de Bobotează când vizita casele enoriaşilor pentru a le sfinți cu busuioc muiat în agheazmă: *Mai venea popa cu Bobotеaza şi cerea busuioc, adică dădea chiar popa la fetele mari, şi-l punea sub pernă şi-şi visa ursitul* (TDM II: 868, pct. 753, Zăvoaia (Brăila)). *Fetele lua busuioc de la popa. Ei! Îi da popa acolo nițel busuioc şi îl punea aicea* [= în sân] *şi să culca noaptea cu el şi zicea că visează pă cine ia* (TDM III: 1038, pct. 864, Sohatu, Ilfov).

Prin urmare, prioritar, *a drege busuiocul* semnifica „a face farmece pentru a rezolva problemele sentimentale ale tinerelor” (care apelau, de obicei, la procedeu); în plan secund, de fapt, accepția actuală, „a revizui un sentiment, o atitudine, prin «salt» de la negativ la pozitiv”.

LA AŞA CAP, AŞA CĂCIULĂ

Zicala se întemeiază pe o snoavă relatată în revista Şezătoarea, II, 219, valorificată mai apoi de Zanne III: 43. Se povesteşte că un negustor turc, ajungând într-un sat din Moldova, într-o curte, a văzut o scroafă cu purcei. Neştiind despre ce animal este vorba a cerut lămuriri de la stăpân. După „prezentare”, turcul a fost captivat pe loc de calitatea scroafei de a făta de câte 3 ori pe an, de fiecare dată între 6–10 purcei, ceea ce, după calculele lui însemna o nesperată sursă de înavuțire. A decis, în consecință, să facă investiții în negoțul cu porci, cheltuindu-şi tot capitalul în acest scop. Curând a survenit o epidemie porcină şi proaspătul negustor în branşă a rămas cu câteva exemplare. Le-a sacrificat şi pe acelea ca să încheie trista experiență, iar din pieile obținute şi-a confecționat o căciulă. Ducându-se în târg cu bizara confecție pe cap, a fost întrebat de ce anume şi-a comandat un astfel de obiect. Răspunsul lui memorabil *La aşa cap, aşa căciulă!* a intrat în repertoriul înțelepciunii populare româneşti (dacă lucrurile s-au petrecut aşa!). Enunțul microtextului sugerează semantismul „echilibrat” al acestuia, cele două componente fiind echitabile. Ceea ce nu se ştie, rămâne întâmplarea reală sau imaginată din care s-a desprins concluzia sapiențială.

Ignorarea acesteia nu împiedică vorbitorii să se servească de expresie.

CORB LA CORB NU SCOATE OCHII

Despre corbi se spune că întotdeauna țintesc ochii păsărilor pe care le vânează. În schimb, niciodată nu atacă identic când se bat între ei. Mai mult, dacă un corb orbeşte, toți ceilalți îl îngrijesc, îl hrănesc, susține Zanne I: 435. Această credință motivează proverbul *corb la corb nu scoate ochii*, precum şi unele imprecații: *scoate-i-ar* ***corbii*** *ochii!* (Marian, *O.* II: 24); *de i-ar fi scos* ***corbii*** *ochii!*

BDD-A29388 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:11 UTC)

(Reteganul, P. III: 71 – după DLR). În acelaşi sens, S. Fl. Marian, *O.*, II: 11, furnizează un detaliu indispensabil pentru conturarea expresiei: *Corbii, după cum se ştie, îmblă mai totdeauna numai în păreche,* ***doi câte doi***, informaţie convergentă cu cele oferite de Zanne. Există, prin urmare, o explicaţie pentru comportamentul reciproc protector dintre corbi. Cât priveşte proverbul, folcloristul face următoarea transpunere: *Se aplică mai cu seamă la oamenii care ţi se par că trăiesc rău întreolaltă, precum sunt unii amploaiaţi, însă când voieşti să scoţi ceva de la vreunul dintre dânşii prin ajutorul celuilalt, atunci, în loc să-ţi ajute, amândoi te nedreptăţesc* (p. 23).

Emisă sub forma unei sentinţe, expresia are la bază buna cunoaştere a păsării implicate şi a tacticii adoptate de aceasta în modul său de existenţă, în cadru intrafamilial şi în afară.

A UMPLE DE FILIPEŞTI

Cu circulaţie, de predilecţie, în Muntenia, conform atestărilor, expresia anunţată *a umple de filipeşti* semnifică „a păcăli (pe cineva), simulând o afacere bună, în realitate, o tragere pe sfoară”. Nu întâmplător G. Baronzi, LR, 86, a inserat-o într-o suită de secvenţe, cu mesaj similar, sub titlul *Păcăliri*: *S-a jurat pe vin să nu mai bea rachiu*; *Să n-am parte de oale sparte*; *Mă* ***umpluşi de filipeşti***. Ca proveniență, poate fi localizată, prin omonimie cu toponimul Filipeşti (Târg), din jud. Prahova. Acolo, periodic, odinioară se desfăşura un târg renumit, „leagănul” subsensului „bani, bancnote”, dobândit de acesta în urma unei întâmplări. Fiind o piaţă specializată în vânzare-cumpărare pentru tot felul de negustori, oneşti şi mai puţin oneşti, la un moment dat, la una dintre ediţii, s-a infiltrat un grup de falsificatori de bani. Au ales, probabil, localitatea, doar „comună urbană”, relativ retrasă, în raport cu marile oraşe, ca mai puţin susceptibilă de a se afla, neapărat, în atenţia autorităţilor. După ce banda a fost dată în vileag, s-a constatat că numărul celor care primiseră bani calpi era considerabil.

Descoperirea faptei a cunoscut un anumit răsunet, dat fiind faptul că bancnotele false, puse în circulaţie, au fost, nu puţine, iar numărul păgubaşilor, pe măsură. Întâmplarea nefastă, rezumată într-o expresie, s-a impus, cunoscând o largă răspândire, dar, odată cu trecerea timpului, şi o inevitabilă „ermetizare”. Secvenţe de felul celor înregistrate în glosare, îşi întemeiază mesajul pe deducţie: *Ce mai treabă ai mai făcut şi tu!* ***M-ai umplut de filipeşti!*** (Ciauşanu, *Vâlcea* s.v. *brânză*). Acelaşi autor, în *Glosar*, indică trei frazeologisme, ultimul fiind titlul în discuţie, ca glosă, pentru expresia *ai făcut şi tu brânză de curcă*, poziţionată s.v. *brânză*: *„m-ai umplut de brânză!”*; *„ce mai treabă ai făcut şi tu”*; ***„m-ai umplut de filipeşti!”*** Situaţia se întâlneşte consemnată în literatura beletristică: *Hoţu ăl mare l-a trimis să-i fure o găină din sat. Abia se-nserase bine când a-nceput să dea târcoale cocenilor şi, tot umblând de colo până colo… a pierdut toată noaptea, l-a*

BDD-A29388 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:11 UTC)

găsit hoțu ăl mare tălălăind pe uliți, cu mâinile goale: „– Sărăcan de mine, ce mai hoț! Păi nu eşti bun de nimic, mă! Uite, după ***ce m-ai umplut de filipeşti*** *cu găina, mi-ai vârât ş-o rață-n traistă”* (Lungianu, *Clacă*, 136).

Se-nțelege că este vorba de un câştig „zero”, pe deasupra cu „un bonus” de aceeaşi valoare, = *o rață-n traistă*, cu alte cuvinte, o complicație suplimentară. Un câştig identic rezultă şi din textul următor: *Îți vorbesc, hine Moțăilă, după cât mă duce capul: De ți-o plăcea, bine mi-o părea; de nu,* ***mă umpluşi de filipeşti****, c-aşa o să-ți zic* (Jipescu, *O.*, 127).

Expresia înregistrată, repetat, de Zanne VI: 114 se pare că a cunoscut un anumit răsunet, date fiind semnificațiile multiple pe care le menționează autorul: 1. „a da bani calpi, care nu au curs”; 2. „a spune lucruri neînsemnate”; 3. „a pricopsi pe cineva (ironic)”; 4. „a-i da (cuiva) mai nimic”; 5. „a molipsi (pe cineva) «de *boale lumeşti* sau cum se mai zice, *boale boiereşti*»”.

A-ŞI LUA HAMUL ŞI PRAŞTIA

Idiomatismul conține numele a două obiecte indispensabile pentru cel care se ocupa, cândva, cu dresarea, învățarea cailor [aceştia din urmă, cu o astfel de calitate, figurând între bunurile de invidiat ale ciobănaşului din balada *Miorița*: *Şi are oi mai multe, / Mândre şi cornute / Şi câini mai bărbați / Şi* ***cai învățați****!*], cu pregătirea lor pentru călărie sau tracțiune. Dacă *hamul* reprezintă un obiect încă bine cunoscut, *praştia* (= căpăstrul sau frânghia de care se ținea calul atunci când era învățat, dresat) a trecut în vocabularul pasiv, odată cu folosirea tot mai redusă a cailor în muncile agricole. În trecut, a avut curs şi expresia *a da un cal la praştie* „a dresa un cal ținându-l legat cu o frânghie şi făcându-l să alerge în cerc în jurul celui care se ocupa de el”.

Din perspectivă semantică, *a-şi lua hamul şi praştia* semnifică, p. ext., [despre o persoană] „a se decide să muncească, având toate elementele necesare”. De multe ori, cu verbul la imperativ, zicala devine un imbold categoric la muncă: *Ia-ți, dar,* ***praştia*** *şi* ***hamul****, / Puneți în cumpănă dramul / Şi măsurile îți ia! Du-te şi tu de muncește / Câştigă şi te hrănește / Cu vorba nu-ntârzia!* (A. Pann, P.V. III: 95 *ap.* Zanne: 320).

A(-ŞI) LUA LUMEA ÎN CAP

Înregistrată de Zanne II: 57, construcția-titlu semnifică „a fugi pentru a scăpa de un rău, fără a şti unde; a fugi nebun”. După G. Coşbuc (*Opere*, IV: 23), ar fi „una dintre cele mai îndrăznețe metafore ale limbii noastre. Tabloul e uriaş, ideea lui are aparențele absurdității şi, tocmai de aceea, e de o energie izbitoare”. Mai mult chiar, poetul ne asigură că respectivul tablou „nu e product al fantaziei, ci al

BDD-A29388 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:11 UTC)

realității", pentru că atestă un vechi obicei românesc, „o tragedie sfâşietoare" din trecutul nostru. Pare legat de şirul de conflicte declanşat între stăpânii unor pământuri şi noii proprietari care încercau să-şi extindă terenul achiziționat, afectând proprietățile vecine. Stingerea neînțelegerilor, impunea ca păgubaşul să jure, într-un mod special, pentru a-i fi luată în considerație plângerea. În acest scop, avea loc un adevărat ceremonial: *țăranul lua o brazdă din răzorul pe care-l arăta ca adevărat şi, cu brazda pe cap, urmat de martori, cu alte brazde pe cap, mergea pe răzor cât era moşia de lungă* (*op. cit.*, 29). La rigoare, țăranii umpleau o traistă cu pământ din moşia lor şi jurau cu traista pe cap: Acest lucru se numea „a-şi lua pământu-n cap". Textul jurământului era formulat astfel: *Jur şi mărturisesc pe trupul şi sufletul meu, pe dragostea nevestei şi fericirea copiilor mei, că aşa stă răzorul cel adevărat – să nu-mi putrezească trupul în pământ şi să n-am parte de odihnă după moarte, dacă nu mărturisesc eu adevărul şi dacă pământul ce-l port în cap nu este pământ din pământul meu şi bucățică din moşia mea.* (id., *ib.*). Pentru țăran „sforicica de pământ" însemna „lumea" toată (v. unul din sensurile cuvântului *pământ* „lume, univers": *a cutreiera pământul = lumea*). Când se declanşa o astfel de pricină, el „îşi lua pământul (= lumea) în cap", la propriu, deznădăjduit, şi proceda la jurământ.

Obiceiul a fost abandonat după ce au intrat în vigoare pravilele date în Moldova de Vasile Lupu şi în Muntenia de Matei Basarab, care au stabilit proprietatea funciară rurală. Mărturia asupra obiceiului s-a perpetuat în zicătoare cu o anumită segmentare de sens, prin îngropare în uitare a practicii propriu-zise de „a pune pământul pe cap", rezumându-se la starea de disperare în urma unor necazuri soluționabile cu plecarea definitivă în lumea largă: *Când mă gândesc să mă duc acasă, îmi vine* ***să-mi iau lumea-n cap*** (Sorescu, *LL*, I: 147). Ca o dovadă a practicii de punere a pământului (= țărânii) într-un ambalaj, pe cap, a rămas zicătoarea *A-şi lua lumea în traistă* (Zanne, P III: 408).

A SE BATE CA ORBII

Cu referire la nevăzători, zicala s-ar părea că nu prezintă dificultăți în privința sensului. La prima… vedere (= auzire), am putea considera că este vorba de lovituri orientate *orbeşte*, fără niciun fel de menajamente, la nimereală, de fapt, glosa formulată de I. Zanne II: 664 pentru sensul 1. Acelaşi autor atrage atenția asupra unui detaliu care poate fi pierdut din vedere: combatanții, prin afecțiunea comună, în timpul confruntării, sunt obligați să se țină de haine reciproc, în caz contrar existând riscul să se piardă unul de celălalt. Din cauza acestei condiții, bătaia nu poate avea nici eficiență, nici anvergură. De aceea, expresia din titlu se aplică celor care într-o altercație degenerată în… se țin (ori se trag) mai mult de haine, prin urmare nu oferă „spectacolul" unei bătăi autentice, ceea ce ar corespunde celui de al doilea înțeles, formulat de Zanne, *op. cit.* (*Se zice când cei care se bat se țin mai mult de haine, căci, scăpând orbului din mână, nu-l mai prinde*).

BDD-A29388 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:11 UTC)

A DUCE DE NAS (PE CINEVA)

A duce (sau *a purta, a târî, a ţine* etc. pe cineva) *de nas* este o expresie cunoscută cu două accepţii: 1. „a stăpâni, a conduce după bunul plac pe cineva, a-l determina să acţioneze într-un anumit fel, a-l dirija” (*Crapă de necaz că nu pot să stăpânească dumnealor pe toţi mahalagii noştri,* ***să-i poarte ei de nas****, după cum le place lor* – Caragiale, *Opere*, II: 260). 2. „a purta pe cineva cu vorba, a-l amăgi, a-l înşela” (*S-a lăsat* ***dus de nas*** *şi* ***tras pe sfoară*** *de toţi şarlatanii* – Vlahuţă, *O.A.*, III: 43). Cumulul celor două acţiuni reprobabile, din ultimul exemplu, potenţează semantismul expresiei discutate. Ca procedeu bine cunoscut este atestat de Ciauşanu, *Glosar* s.v. *nas* 6.: ***îl duce muierea de nas*** (*poartă de nas*) „îl conduce, îl povăţuieşte (cu sens rău), *cântă găina la ăsta*”.

Problema pentru care ne-am oprit asupra expresiei este semantismul acesteia. Fără să ridice dificultăţi de înţelegere, aparent totul este clar, considerăm, totuşi, că adăugarea unui detaliu ar clarifica pe deplin, în mod special, sensul 1. şi totodată „obârşia” acestei ziceri. Este vorba de accepţia regională a nucleului nominal *nas*, care, la nivelul respectiv, semnifică 1. „rât de porc” (DGS II); 2. „bot la unele animale (*cal, arici, viezure*” (*ib.*, v. şi TD – Ung., *Gl.*, Rom. Ung., *Gl.*). În cazul de faţă, înţelesul priveşte *calul*, de multe ori purtat, dus de stăpân de *nas*, evident în sensul propriu al cuvântului, notat în judeţele Buzău, Teleorman, Giurgiu, în sursa citată (DGS II). Presupunem că imaginea animalului de tracţiune, însoţit de cel care îl dirijează, ca stăpân şi ca „tovarăş de muncă”, ţinându-l de bot [= *nas*], a constituit modelul pentru crearea expresiei. Sensul 2. este inseparabil de sensul 1. fiind în evidentă filiaţie. Pentru semantismul expresiei, în general, I. Zanne II: 315–316 se limitează la o altă soluţie: *se zice astfel prin aluzie la urşi şi la alte fiare care fiind prinse de vânători, li se petrece o verigă prin nări şi sunt siliţi să asculte de poruncile acelor care îi stăpânesc*. Cele două explicaţii nu se exclud, ci se completează. În acest sens, apreciem imaginea calului prioritar-decisivă în cristalizarea expresiei.

A-I TĂIA GURA-N SĂBII

După Zanne, P II: 186, *a-i tăia gura-n săbii* „se zice despre omul gureş, limbut, flecar, dar şi cicălitor, aspru şi muşcător”. Probabil are dreptate, întrucât interpretarea o regăsim la Jipescu, O., 112: *Când are omu patima limbuţiei, gherme* [= vierme] *la limbă, vorbeşte şi curate, şi spurcate, şi hierte şi nehierte, e femeie cicălitoare* ***ce-i taie gura-n săbii***.

În structura anunţată, zicerea se întâlneşte frecvent în Muntenia, chiar în beletristică, la autori originari din provincia amintită, cu diverse nuanţări ale sensului: [despre cineva, aparent, cu admiraţie] „a vorbi fluent mai multe limbi,

BDD-A29388 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:11 UTC)

trecând de la un registru la altul": *În fiecare an*, [tânărul] *venea o lună de vacanță* [de la Paris]; *se albise la față, prinsese o mustăcioară de drag, şi era deştept* ***şi-i tăia gura în săbii****, şi pe româneşte şi pe franțuzeşte* (Bassarabescu, 52). Pentru Moldova, ne ajută opera lui M. Sadoveanu unde apare, fie într-o organizare mai redusă, probabil, în componența primitivă: *Cucoana Profira, deşi* ***avea o gură sabie****, care nu mai tăcea, se înduioşa repede* (*Opere* II: 611), fie într-o construcție comparativă, ulterioară, mai amplă: *Ea* ***taie cu vorba mai bine decât tai tu cu sabia*** (*Opere* 11, 226). De altfel, într-o structură similară, a fost înregistrată de Baronzi, LR, 52 (***Gura taie mai mult decât sabia***), confirmată de culegerile de texte dialectale recente din partea sudică a țării, cu înțeles pozitiv-admirativ, ca la Bassarebescu (v. *supra*): *Copiii de acu… mulți e precauți, mulți e deştepți, să naşte cu ştiință-n ei* […] *o ştință* [sic!] *dă vorbeşte, mă uit la el… ştie el poezie un copil dă patru ani, ştie* ***de-i taie gura-n săbii****, o fetiță de-alde băiatu meu … să vedeți ce vorbeşte… uite, să spuie fat-asta, ce nu egzistă!* (TDM II: 318, pct. 716, Fântânele, jud. Prahova). În înregistrările folclorice mai vechi, pentru acelaşi semantism, în loc de *sabie* apare un sinonim învechit, *fier* (v. DA s.v. 4.), uneori, şi cu un „supliment": ***Îi taie gura-n fier şi-n oțel*** „e numai gura de el (ea), spune şi vrute şi nevrute". Cu certă valoare metaforic-hiperbolică, frazeologismul subliniază enormitățile, grozăviile pe care le debitează persoanele cărora nu le-ar rezista niciunul dintre metalele specificate, după cum rezultă din Ciauşanu, *Glosar* s.v. *taie*: *îi taie gura* ***în fier şi în oțel***: „e tare limbut, e numai gura de el, te pune în divan, cu gura, e ascuțit la limbă, spune şi vrute şi nevrute". Permanența expresiei, pentru aceeaşi zonă, este probată de opera lui Marin Sorescu, *LL*, III: 16: *Au ars toate. Avea palton bun de carachior, cămăşi, fuste. / Şi-au ars toate, nu se putea apropia nimeni că se lua cu / Securea după el. / – Îuu, cămăşile mele, lucrurile mele de la tata, / Şi să mi le ardă el! / Ea –* ***îi tăia gura-n fier şi-n oțel****, nu mai tăcea / Da să se / Apropie, el amenința cu securea*. De la românii din Vidin, din partea dreaptă a Dunării, Em. Bucuța a înregistrat, la începutul secolului trecut, aproximativ aceeaşi var.: *Şi mie p-acolo prin sat* ***îmi taie gura-n fier***, cu glosa „cu clonț ascuțit, deştept". Şi Zanne II: 186 o mai înregistrează, pe baza unor comunicări din Vâlcea şi din împrejurimile or. Slatina, din jud. Argeş: ***Limba taie mai mult decât sabia*** (*id., ibid.*, 220), ori într-o formulă mai extinsă, pentru Muntenia, *De multe ori,* ***limba taie mai mult decât sabia***. Aici menționăm şi var. cea mai veche, preluată de la I. Golescu: *Limba urâtă,* ***mai ascuțită de orice sabie ascuțită*** (*id., ib.*, 220) (de remarcat valoarea prepoziției *de* în construirea comparativului).

*

Dintre expresiile prezentate, cea dintâi, *a da* ***cu flori şi cu busuioc***, prezintă un pronunțat caracter regional. Specifică graiurile româneşti de dincolo de Prut, are o circulație restrânsă, limitându-se la arealul respectiv. La nivelul amintit a rezultat prin desprindere din ceremonialul nupțial, unde a apărut de fapt, pentru o utilizare mai largă. Diferența dintre semantismul primar şi cel ulterior se limitează la nuanță,

BDD-A29388 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:11 UTC)

în primul caz exprimând un sentiment de satisfacție superlativ, în cel de al doilea, unul moderat din acelaşi registru al bucuriei, al mulțumirii. Accesibilă parțial, întrucât, îndeobşte, florile întovărăşesc darurile, înfrumusețând gestul de a dărui, nu există criterii pentru a încadra zicala, în absența informației, în ritualul nupțial.

„Izolarea", în terminologia lui Iorgu Iordan, *a drege busuiocul* devine comprehensibilă prin decodarea verbului, cu accepția curentă „a repara". Înțelegem că are loc o răsturnare de situație prin medierea plantei bine cunoscute, fără să ştim neapărat în ce împrejurare anume aceasta a fost supusă tratamentului special pentru a fi dreasă. Şi se pare că este suficient atât.

La aşa cap, aşa căciulă, construcție binară, echilibrată perfect prin prezența simetrică a adverbului *aşa*, în fiecare dintre cele două părți componente. Povestea obscură prin care s-a ajuns la „armonia" *cap / căciulă*, astăzi aproape necunoscută, nu împiedică circulația expresiei, de altfel în diverse realizări conform „istoriei" (*cum e turcul, şi pistolul; la aşa stăpân, aşa slugă; cum e sacul, aşa şi peticul* etc.).

Corb la corb nu scoate ochii, prin structura repetitivă, transmite un adevăr incontestabil: indivizii aceleiaşi comunități sunt solidari în fața unui potențial pericol extern.

A umple de filipeşti inteligibilă, în exclusivitate, prin verb, frecvent în frazeologisme peiorative: *a umple de râie, de păduchi, de purici* „a contamina…"; *a umple de brânză* „a nu primi, a nu obține nimic", prin *filipeşti*, se încadrează în seria calamităților enunțate sau a câştigului „zero", mai degrabă. Istoria banilor falşi, denumiți prin toponimul care le-a atras „celebritatea", necunoscută în condiții de normalitate, nu afectează uzul construcției încă actual şi frecvent penru aria sudică.

A-şi lua hamul şi praştia beneficiază de claritate până la un punct, asigurată de *ham*, lexem simbolic inseparabil de tracțiunea cu cai. Pregătirea accesoriului pentru animalul în cauză „vorbeşte de la sine" despre ceea ce urmează să se întâmple. Obiectul care ar completa acțiunea în pregătire, praştia, nemaifiind cunoscut impune, de la sine, soluția ignorării. Sacrificarea definitivă a acestuia nu periclitează decisiv destinul expresiei, dar, prin eliminare, o afectează structural, dezechilibrând-o şi, prin urmare, lexemul este păstrat strict formal.

A-şi lua lumea în cap, raportată la realitatea generatoare dezvăluită, demonstrează practici empirice uzitate în litigiile declanşate, inevitabil, între proprietarii de pământuri. Necunoaşterea istoricului a fost suplinită poate de cursul unor construcții similare (*a pleca cu noaptea-n cap*), acceptându-se metafora absurdă.

A se bate ca orbii, pare foarte clară, prin admiterea posibilității de a lovi orbeşte, oriunde, la disperare. Orientarea loviturii, temperată de handicapul combatanților, obligați să se blocheze reciproc, transformă conflictul într-un pas pe loc, „într-o bătaie de operetă".

A duce de nas, cu punctul de plecare, din lumea animalelor exploatate de om, prin corelare cu organul anatomic al mirosului, plasat proeminent pe chipul uman, a permis translarea expresiei în planul vieții omeneşti. Metafora sugerează supunerea totală a celui care într-o împrejurare sau alta este, figurativ, dus de nas.

BDD-A29388 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:11 UTC)

A-i tăia gura în săbii dispune de un parcurs reconstituibil de la punctul de pornire, locuțiunea comparativă *a avea o* ***gură sabie***, remarcabilă prin forța cuvântului care *taie = ucide, a-i tăia* ***gura-sabie***, cu var. *a-i tăia* ***gura-n săbii***. Modificarea elementului comparativ în construcție prepoziționlă, s-ar datora analogic formulei consacrate din basme „**în săbii** să ne tăiem sau în luptă să ne luptăm". Alături de înțelesul primordial „a învinge, a ucide cu vorba", a dezvoltat un altul „a impresiona, a încânta prin modul iscusit de exprimare în limba proprie sau într-o alta străină".

Separate definitiv de suportul „generator", expresiile selectate supraviețuiesc printr-un fel de autonomie dobândită în urma interpretării restrictive a unui lexem sau a unui grup de lexeme. Numitorul comun al acestor alcătuiri constă într-un element de rezistență a cărui decriptare le conferă credibilitate: *a da (ceva) cu flori, a drege, aşa cap = aşa căciulă, corb la corb, a umple de…, a-şi lua hamul; a-şi lua lumea în cap, (a se bate) ca orbii…, (a duce de) nas; a-i tăia gura-n săbii*. Excepție fac construcțiile comparative de egalitate (*la aşa cap,...*) sau sentințe (*corb la corb...*).

Tematic, expresiile sunt diverse. Unele reflectă un obicei, între timp practicat tot mai puțin sau chiar deloc: *a da cu flori şi cu busuioc; a drege busuiocul; a-şi lua lumea-n cap, a duce de nas*. Altele pleacă de la o însuşire, o caracteristică: *corb la corb nu scoate ochii*; *a se bate ca orbii*; *a-i tăia gura-n săbii*. Şi întâmplarea poate constitui suportul real: *a umple de filipeşti*, ca de altfel şi constatarea: *la aşa cap, aşa căciulă*.

În raport cu semantismul originar se observă mutații felurite:

extensiune: *a da cu flori şi cu busuioc*, de la dăruitul miresei la dăruirea oricărui obiect din gospodărie şi nu numai: „a oferi ceva cu generozitate"; *deviere*: *a drege busuiocul* „a repara o situație în pragul eşecului, prin „evadare" din planul sentimentului erotic; de la *a tăia gura sabie* „a ofensa, a distruge cu vorba" la „a admira pe cineva pentru felul în care vorbeşte"; trecere de la propriu la figurat: de la *a-şi pune pământ pe cap* la *a-şi lua lumea în cap* „a pleca nu se ştie unde"; de la *a umple de filipeşti* la *a păcăli*; perpetuarea unei constatări cu valoare exponențială fără să se cunoască motivația reală: *corb la corb nu scoate ochii* „solidaritatea indivizilor *eiusdem farinae*".

Toate acestea reprezintă soluții de decriptare prin evaluarea parțială a vechilor frazeologisme până la un punct, accesul integral fiind îngreunat (cf. *a-şi lua hamul* luat în calcul restrictiv din structura primitivă *a-şi lua hamul şi praştia*.

Interpretarea deductivă prin a p r o x i m a r e , în unele cazuri, a constituit soluția de supraviețuire a frazeologismelor respective.

Majoritar, expresiile comentate nu permit raportarea enunțului la suportul narativ corespunzător. Chiar în aceste condiții, ele au rămas în circuit prin capacitatea expresivă a unei singure leme sau a unui grup integral. Interpretarea acestuia (acestora) cu aproximație, a asigurat perpetuarea semantismului primitiv (*la aşa cap, aşa căciulă, a-şi lua hamul…*) sau conturarea unuia adiacent (*a-i tăia gura-n săbii*).

BDD-A29388 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:11 UTC)

IZVOARE ŞI LUCRĂRI DE REFERINȚĂ

Baronzi, LR	George Baronzi, *Opere complete*. Vol. I: *Limba română şi tendinţele ei*. Galaţi. G.D. Nebunely şi fii, 1872.
Bassarabescu 1958	I.A. Bassarabescu, *Lumea de ieri*. Nuvele, Schiţe, amintiri. *Prefaţă* de Al. Piru. Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă.
Bucuța *R.V.*	Emanoil Bucuța, *Românii dintre Vidin şi Timoc*. Cu un adaus de documente, folklor, glosar, fotografii, hărți de… Tip „Cartea Românească", 1923.
Caragiale, *Opere* II	I. L. Caragiale, *Opere*, vol. II. *Teatru, Scrieri despre teatru. Versuri*. Colecția „Opere fundamentale". Coordonator: acad. Eugen Simion. Ediție îngrijită de Stancu Ilie, Nicolae Bârna, Constantin Hârlav, Bucureşti, 2000.
Ciauşanu, *Vâlcea*	G. F. Ciauşanu, G. Fira şi C. M. Popescu. *Culegere de folclor din judeţul Vâlcea şi împrejurimi*, cu un glosar. Bucureşti, Cultura Națională, 1928.
Ciauşanu, *Glosar*	G. F. Ciauşanu, *Glosar de cuvinte din judeţul Vâlcea*. Bucureşti, Imprim. Națională, 1931. (Academia Română. Memoriile Secțiunii literare. Seria III. Tom. V. Mem. 6).
Coşbuc, *O.* IV	George Coşbuc, *Opere alese*, IV. Ediție îngrijită şi prefață de Gavril Scriban. Bucureşti. Editura Minerva, 1978.
DGS I–III	*Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*. Volumul I, literele *A–C*, Bucureşti, 2009; volumul II, literele *D–O*, Bucureşti, 2010; volumul III, literele *P–Z*, Bucureşti, 2011, coord. Maria Marin.
Duda *et alii*	Gabriela Duda, Aglaia Gugui, Maria Janne Wojcicki, *Dicționar de expresii şi locuțiuni ale limbii române*. Bucureşti. Editura Albatros, 1985.
Gl. Munt.	*Glosar dialectal. Muntenia*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, Bucureşti, 1999.
Jipescu, *O.*	Gligore M. Jipescu, *Opincaru, cum este şi cum tribuie să hie săteanu*. Scriere-n limba țăranului muntean. Bucureşti, 1881.
Marian, *N.*	S. Fl. Marian, *Nunta la români*. Studiu istorico-etnografic comparativ. Bucureşti, Ediținea Academiei Române, 1890.
Marian, *O.*	S. Fl. Marian, *Ornitología poporană română*. Tom. I–II. Cernăuți, 1883.
Munteanu 2016	C. Munteanu, *Frazeologie românească. Formare şi funcționare*, Iaşi. Institutul European.
Pamfile I.C.	T. Pamfile, *Industria casnică la români*. Bucureşti, 1910.
Panțu, Pl.	Zach. C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român*. Bucureşti, 1929.
Rom. Ung.	Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Românii din Ungaria*, Texte glosar, studiu lingvistic, Bucureşti, 2013.
Sadoveanu, *O.*, II	Mihail Sadoveanu, *Opere* II, Bucureşti, 1994.
Sorescu, *LL*, III	Marin Sorescu, *La Lilieci*. Poeme. [Cartea a III-a], Bucureşti. Editura Cartea românească, 1980.
Şez.	*Şezătoarea*. Revistă pentru literatură şi tradiținuni populare. Director: Artur Gorovei, Fălticeni. Anul I, 1892 ş. u.
TDM I–III	*Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu. Vol. I, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1973; vol. II, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1975; vol. III, de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1987.
TD–Bas.	Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri româneşti din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei şi nordul Maramureşului*. Texte dialectale şi glosar (Institutul de Fonetică şi Dialectologie „Al. Rosetti"), Bucureşti, 2000.

BDD-A29388 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:11 UTC)

TD–Bulg. Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei*. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar, 2006.
TD–Nistru *Graiuri româneşti de la est de Nistru*. Texte dialectale şi glosar, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe şi Vasile Pavel, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.
TD–Ucr. Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri dacoromâne din sud-estul Ucrainei*. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar. Bucureşti, Editura Academiei Române, 2016.
TD–Ung. Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri româneşti din Ungaria*. Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.
Vlahuţă, *O. A.*, III Al. Vlahuţă, *Opere alese*, vol. III. Cu o prefaţă de Mariana Şova, Bucureşti, 1952.
Zanne P I–X Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor*. Vol. I–X, 1895–1912.

EXPRESSIONS IDIOMATIQUES DÉCRYPTÉES PAR APPROXIMATION

RÉSUMÉ

Notre ouvrage suivit le trajet de certaines expressions idiomatiques roumaines qui ont été séparées irrémédiablement du contexte qui les a engendrées, telles *a drege busuiocul* « essayer en vain de réparer une gaffe » (littéralement : « assaisonner le basilic »), *a-şi lua lumea în cap* « partir sans se soucier de ce qu'on laisse derrière soi » (littéralement : « se mettre le monde sur la tête »), etc. Les situations de ce genre sont en général sujettes à une tendance au décryptement par approximation, ce qui les rend viables dans la langue parlée.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti",
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

BDD-A29388 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 14:56:11 UTC)